

УДК 811.161.2'373.613=111

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.17.2022.9>

ВАРІАНТНІ ФОРМИ ЗАПОЗИЧЕНИХ ЛЕКСЕМ ЯК ВИЯВ ПУРИСТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Кулик О. Д.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Мовний пуризм є одним із виявів метамовної здатності, що дає людині можливість оцінювати власну і чужу мову / мовлення, а також формулювати і висловлювати своє ставлення до осіб, подій, явищ. Пуристичні настрої виникають у всіх культурах і мовних спільнотах на певних етапах їхнього розвитку. Суспільний запит на очищення мови є важливим чинником збереження оригінальності і своєрідності її. Роль представників інтелігенції, громадських діячів та засобів масової комунікації в цьому процесі є ключовою.

У статті зроблено спробу здійснити порівняльний аналіз варіантних форм лексем зафіксованих / не зафіксованих в тлумачних лексикографічних працях та мовленні журналістів, дикторів, кореспондентів, учасників інтерв'ю новинних та суспільно-політичних YouTube-каналів, сучасних письменників, пересічних мовців; зосереджено увагу на першорядних чинниках, що забезпечують динаміку пуристичних процесів в українському суспільстві, впливають на продукування мовцями нових, варіантних форм лексем; висловлено припущення про причини відсутності фіксації в словниках часто вживаної «пуристично здизайнованої» мовцями лексики; висунуто пропозиції щодо перегляду реєстрових одиниць у великих тлумачних лексикографічних джерелах.

Висновувано про фіксацію в означених джерелах паралельних форм «запозичене – українське» або ж «запозичене – модифіковане українське», одна з яких може бути вилучена, оскільки сьгодні мовці вживають її вкрай рідко; наявне ї потлумачення лише запозичених слів без часто вживаних мовцями варіантних форм. В умовах виразних рис оберігання української мови від впливу ініомовних запозичень в цілому ї дерусифікації її лексики зокрема до тлумачних словників варто ввести (можливо, з ремаркою «розмовне») пуристичні заміники часто вживаних мовцями варіантних форм лексем; ілюстративний матеріал добирати не лише зі зразків української художньої літератури минулого, а ї сучасності, мови засобів масової комунікації, повсякдення тощо. Це дасть змогу осучаснити (згідно з вимогами сьгодення) реєстрові одиниці в тлумачних лексикографічних працях, зберегти оригінальність і своєрідність української мови.

Ключові слова: мовний пуризм, запозичена лексика, українська мова, варіантні форми, словники, мовлення, мовці.

Kulyk O. D. Variational forms of loan lexemes as a manifestation of puristic processes in modern Ukrainian. Linguistic purism is a manifestation of metalinguistic ability which enables a person to assess their own and other people's language / speech, as well as formulate and express their attitude to other persons, events, and phenomena. Puristic trends appear in all cultures and linguistic communities at a certain stage of their development. A public demand for purification of the language is an important factor in preserving the authenticity and originality of the language. The role of intellectuals, public figures and mass media in this process is crucial.

The article attempts to conduct a comparative analysis of variational forms of lexemes recorded / not recorded in explanatory lexicographical works and in the speech of journalists, presenters, reporters, participants of interviews on news and socio-political YouTube channels, modern writers and ordinary speakers; attention is focused on primary factors that ensure the dynamics of puristic processes in the Ukrainian society, and influence speakers' generation of new, variational forms of lexemes; the author makes an assumption on the reasons for the absence of dictionary entries for vocabulary that was "puristically designed" by speakers; and offers suggestions regarding revision of registered units in large explanatory lexicographical sources.

It has been concluded that parallel forms "borrowed – Ukrainian" or "borrowed – modified Ukrainian" were recorded in the above-mentioned sources; one of the forms may be excluded as present-day speakers tend to use it very seldom; often, there is only an interpretation of loan words without the variational forms frequently used by speakers. In conditions of distinct measures taken to protect Ukrainian from the influence of loan words in general, and to continue the de-Russification of its lexicon, it is worth introducing, particularly into explanatory dictionaries (possibly, with the note "colloquial"), the puristic replacements for variational lexemes frequently used by speakers; illustrative examples should be selected not only from Ukrainian fiction of the past centuries, but also from modern sources, mass media language, everyday life discourse etc. Therefore, we will be able to modernize (bring into compliance with present-day requirements) the registered units in explanatory lexicographical works, and preserve the authenticity and originality of Ukrainian.

Key words: linguistic purism, borrowed lexicon, Ukrainian, variational forms, dictionaries, speech, speakers.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Мова будь-якого народу з часом змінюється на всіх рівнях. Це зумовлено багатогранними (діловими, політичними, культурними,

науковими, економічними та іншими) міжнародними зв'язками, унаслідок яких відбувається міжмовна взаємодія, результатом якої, своєю чергою, є поширення запозичених слів. Приспосовуючись до

традицій тієї чи тієї мови, вони видозмінюються і, як наслідок, утворюють нові, варіантні форми лексем, що або заміщують запозичені, або паралельно функціують.

Зауважимо, що в українській мові такі варіантні лексеми починають функціювати передовсім у мові повсякдення та майстрів художнього слова, з часом – засобів масової комунікації, однак, за нашими спостереженнями, лексикографічні джерела значну частину їх не фіксують. Якщо лексична варіантність засвідчує пуристичні тенденції в унормуванні сучасної української мови, то словники мали би фіксувати або обидві форми, або ж одну – модифіковано українську. Якщо ж варіантне уживання є порушенням мовних норм, то мовознавці мають на цьому зауважити задля уникнення мовцями низки помилок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Незважаючи на те, що на сьогодні існує значна кількість студій, автори яких, зокрема Б. Ажнюк, Й. Андерш, Д. Баранник, Т. Гейко, Л. Даниленко, Р. Дзісь, А. Загнітко, Г. Іжакевич, С. Караванський, Л. Подворна, М. Кондратенко, П. Селігей та ін., порушують різні аспекти, пов'язані зі з'явою нових слів у тій чи тій мові, пуризм, як явище неакадемічне, перебуває на периферії наукових досліджень, що неодноразово зазначали у своїх працях Р. Дзісь, К. Корнієць, З. Куньч, А. Нагорна, І. Пасемко, Р. Яковець й ін. Способи «очищення» мови від будь-яких запозичених вкраплень, зокрема аналіз варіантних форм запозичених лексем як вияв пуристичних процесів у сучасній українській мові, є малодослідженими, що й зумовлює актуальність нашої наукової розвідки.

Формулювання мети й завдань статті. Мета

наукової студії полягає в тому, щоб на основі порівняльного аналізу варіантних лексем (зафіксованих у лексикографічних працях та мові засобів масової комунікації й повсякдення) повернути належну увагу дослідників, лексикографів й пересічних

мовців до виявів мовного пуризму на лексичному рівні сучасної української мови. Поставлена мета потребувала виконання таких завдань: 1) унаочнити вияви запозичених лексем та їхніх варіантних форм у сучасній українській мові; 2) виокремити основні чинники, що визначають сучасні масштаби лексичної варіантності й пуристичних тенденцій в українській мові; 3) висловити пропозиції щодо перегляду реєстрації варіантних форм лексем у тлумачних лексикографічних джерелах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Уважаємо, що лексична варіантність сучасної української літературної мови повинна розглядатися у двох аспектах. Перший – це внутрішньомовна варіативність, що виявляє багатство й достатність власних номінативних і виражальних засобів та забезпечує функціонування української мови як державної в усіх комунікативних сферах. Другий аспект – міжмовна (зовнішньомовна) лексична варіантність, що забезпечує достатній рівень оригінальності й національної специфіки українського лексикону в умовах глобалізаційних процесів.

І внутрішньо- і зовнішньомовна лексична варіантність свідчать про вияви мовного пуризму в сучасній українській мові. Унаочнено зазначене на прикладах – варіантних формах лексем, зафіксованих у тлумачних лексикографічних працях (11-томному й 20-томному Словниках української мови); мовленні журналістів, дикторів, кореспондентів, учасників інтерв'ю новинних та суспільно-політичних YouTube-каналів (ТСН; 4 канал; 5 канал; Суспільне; UA.TV; Рівне1 й ін.); текстах сучасних письменників та науковців; мові повсякдення.

У сучасній українській мові варіантність виявляється на різних рівнях, що уможливорює виокремити кілька її різновидів (типів).

1. Фонетико-фонологічна варіантність: *плановий* – *пляновий*; *діалог* – *діялог*; *крові* – *крови*; *експресс* – *експрес*; *лямпа* – *лампа*; *негатив* – *негатив* й ін. Наприклад:

ПЛАНОВИЙ – ПЛЯНОВИЙ	
Фіксація в тлумачному словнику	
ПЛАНОВИЙ , -а, -е. 2. Здійснюваний за планом, передбачуваний, напр.: <i>Випаши з орбіти загального планового руху, брели поволі й без мети</i> (Олександр Довженко, I, 1958, 361) (1).	ПЛЯНОВИЙ не зафіксовано ні в СУМ-20, ні в СУМ-11.
Уживано в мовленні	
<i>Планові</i> обстеження захисних споруд стартували у Хмельницькому (4).	1. <i>Вона полягає в тому, що ми мобілізуємо, організуємо і направляємо до плянової боротьби самостійницькі стремління і протибольшевицьке наставлення цілого українського народу</i> (3). 2. <i>У цій статті я хочу вказати на явища, що їх я назву процесами текстуалізації декількох провідних мотивів у поезії Євгена Маланюка – на процеси плянового перетворення плінного життєвого досвіду в постійні об'єкти поетичного мовлення, а зокрема (і що дуже важливо для моєї теми) – спорудження того нерукотворного пам'ятника, що його сам поет пов'язав із власним прізвищем у свідомості українців</i> (11, 55).

НЕГАТИВ – НЕГАТИВ	
Фіксація в тлумачному словнику	
НЕГАТИВ ¹ , -у, ч., розм. Те, що викликає негативні емоції (про факт, повідомлення, особливість і т. ін. кого- або чого-небудь), напр.: <i>Радченко ще тільки тиждень в організації, але він став уже «свій» за всіма його хибами, негативами й позитивами</i> (Б. Антоненко-Давидович) (12).	НЕГАТИВ не зафіксовано ні в СУМ-20, ні в СУМ-11.
Уживано в мовленні	
<i>Весь негатив скинуть на місцеву владу, мотивуючи це децентралізацією</i> (33).	1. <i>Це ілюзія, що переговори зможуть якось переломити нинішній негатив у стосунках наших держав</i> (3 мови повсякдення). 2. <i>За панівні приклади таких протилежностей можуть послужити позитив і негатив на вартості вій площині, а на площині текстуального «я» – особисте й публічне, одиниця і колектив</i> (11, 55).

2. **Словотвірна варіативність:** зарплата – зарплатня; татуювання – татуаж; поліцейський – поліційний й ін.

ТАТУЮВАННЯ – ТАТУАЖ	
Фіксація в тлумачному словнику	
ТАТУЮВАННЯ , -я, с. 1. Дія за значенням татуювати, напр.: <i>Відомі два способи татуювання: рельєфне і малюнкове. Перший більш поширений у народів Африки</i> (Знання та праця, 3, 1966, 26) (1).	ТАТУАЖ не зафіксовано ні в СУМ-20, ні в СУМ-11.
Уживано в мовленні	
1. <i>Біль та краса: як робиться татуювання</i> (31). 2. <i>Татуювання як мистецтво: в чому унікальність українських майстрів</i> (32).	1. <i>Разом із татуажем – сліпота на одне око</i> (25). 2. <i>21-річна модель зробила татуаж білків очей і майже осліпла</i> (9).

ЗАРПЛАТА – ЗАРПЛАТНЯ	
Фіксація в тлумачному словнику	
ЗАРПЛАТА , -и, ж. Те саме, що Заробітна плата (див. плата ¹). <i>Маркові визначили зарплату, харчі і спецодяг</i> (М. Трублаїні) (1).	ЗАРПЛАТНЯ не зафіксовано ні в СУМ-20, ні в СУМ-11.
Уживано в мовленні	
1. <i>Зарплата медиків: чи отримують лікарі обіцяне підвищення</i> (26). 2. <i>Зарплата рятувальника від наступного року становитиме 9 тисяч гривень</i> (18).	1. <i>Які будуть умови служби, зарплатня та кому відмовлять у підписанні контракту</i> (30). 2. <i>Яка мінімальна зарплатня в країнах ЄС</i> (10).

3. **Словотвірно-граматична варіативність:** бажаючи – охочий – бажальник; співчуваючий – співчувальник – співчутливець; голодуючий – голодувальник; мовознавець – мовознавиця; пілот і пілотеса; член і членкиня й ін.

БАЖАЮЧИЙ – ОХОЧИЙ – БАЖАЛЬНИК	
Фіксація в тлумачному словнику	
БАЖАЮЧИЙ , -чого, ч. Той, хто бажає здійснити, одержати, здобути що-небудь. <i>Всі тільки ніченьку й ждуть ... Щоб щедро і сміло бажаличим сипала В вічі снопійні маки</i> (Я. Щоголів) (12). ОХОЧИЙ , -а, -е. 1. Який виявляє бажання, готовність до чого-небудь; який добровільно зголошується на щось, напр.: <i>Коли ж із Січі викликали охочих козаків іти на Чорне море, то й ті, що з кінями, й ті, що без коней, ставали матросами й сідали на чайки</i> (А. Кашенко) (12).	БАЖАЛЬНИК не зафіксовано ні в СУМ-20, ні в СУМ-11.

Уживано в мовленні	
1. <i>Ще до сьогодні бажаючі могли подати свої пропозиції щодо зміни назви тієї чи іншої вулиці</i> (10). 2. <i>В Одесі всі охочі могли долучитися до створення вишиванки</i> (24).	1. <i>Список не повен: бажальники хай доповнять</i> (19). 2. <i>Одні з них організованим катком намагаються з'їхати на перший поверх незважаючи на усіх тих бажальників, що так прагнуть піднятися на другий</i> (2).

ГОЛОДУЮЧИЙ – ГОЛОДУВАЛЬНИК	
Фіксація в тлумачному словнику	
ГОЛОДУЮЧИЙ , -а, -е. Який страждає від голоду (у 1, 2 знач.), напр.: <i>Вспали двір голодуючі люди. Але на злиді та горе чуже Жмикрут отой споглядав байдуже</i> (П. Грабовський) (12).	ГОЛОДУВАЛЬНИК не зафіксовано ні в СУМ-20, ні в СУМ-11.
Уживано в мовленні	
1. <i>Відкритий лист голодуючих під Українським домом</i> (34). 2. <i>Мимохідь в Києві затримано координатора групи, бо поставка не для «голодуючого населення Донбасу»</i> (21).	1. <i>Хто винен у смерті голодувальника Геннадія Конопльова?</i> (23). 2. <i>За плечима майбутніх голодувальників вже були невдалі акції противу, їхні телефони прослуховувалися</i> (8).

4. **Власне лексична варіативність** (лексична синонімія і лексична дублетність): *меню – стравопис; лайк – вподобайка; фоловер – підписник; гібрид – покруч й ін.*

ЛАЙК – ВПОДОБАЙКА	
Фіксація в тлумачному словнику	
ЛАЙК , -у, ч., жарг. Спосіб схвалення користувачем Інтернету матеріалу, профілю користувача, фотографії і т. ін. через клік чи натискання функційної кнопки (використовується перев. у соціальних мережах), напр.: <i>Журналіст отримав 23 місяці умовно за лайк під коментарем із критикою турецького президента</i> (3 журналу) (12).	ВПОДОБАЙКА не зафіксовано ні в СУМ-20, ні в СУМ-11.
Уживано в мовленні	
1. <i>Друзі, ставте лайк або не ставте: для нас важлива ваша реакція</i> (35). 2. <i>Хлопець з Маріуполя кидав з балкона сокиру заради лайків у TikTok</i> (27).	1. <i>За добу ролик набрав 4 197 вподобайок і майже 100 тис. переглядів</i> (22). 2. <i>Життя без лайків: «Instagram» та «Facebook» тескують скасування вподобайок</i> (20).

МЕНЮ – СТРАВОПИС	
Фіксація в тлумачному словнику	
МЕНЮ , невідм., с. 2. Листок з переліком страв і напоїв (у закладах громадського харчування), напр.: <i>Меткий офіціант подав меню</i> (Л. Дмитерко) (12).	СТРАВОПИС не зафіксовано ні в СУМ-20, ні в СУМ-11.
Уживання в мовленні	
1. <i>У шкільних їдальнях запровадять нове меню з корисними стравами</i> (28). 2. <i>Оновлене меню у навчальних закладах Харківщини</i> (7).	1. <i>Третина шкіл Донеччини готова до нового чотири-тижневого стравопису</i> (19). 2. <i>Стравописи місцевих ресторанів тоді друкували у газетах – замість реклами</i> (29).

Причини та шляхи розвитку лексичної варіативності в сучасній українській мові мають комплексний характер і містять як власне лінгвальні (насамперед номінативні можливості системи мови, серед іншого й словотвірні), так і екстралінгвальні (історичні та соціолінгвістичні) чинники. З-поміж найбільш значущих для розвитку лексичного складу сучасної української мови стосовно лексичного варіювання загалом і пуристичних тенденцій зокрема доцільно виокремити такі:

1. Реалізація номінативних можливостей системи мови:

а) багате історичне минуле української мови, давні традиції писемності і багата книжкова спадщина, що в цілому забезпечило українській мові вироблення і закріплення в мовній практиці різноманітних і різночасових лексичних засобів номінації: *екземпляр – примірник, відносно – щодо, присвоювати – привласнювати, паралельний – рівнобіжний, фотографія – світлина, процент – відсоток* тощо.

Високий рівень розвитку української мови, повернення до сучасного культурного простору українців багатой писемної спадщини, формування наукової й фактологічної бази зробили можливим не лише збереження в лексиконі сучасної української літературної мови значного пласту лексики національної мови, а й повернення до активного словника застарілої лексики вже в наш час;

б) наявність розвиненої системи словотворення і паралельного утворення дублетних лексичних одиниць – словотвірних синонімів: *овочі – городина, вертикальний – прямовисний, журнал – часопис, взаємно – наваєм, гімнастика – руханка, бібліотека – книгозбірня, карта – мапа, вертоліт – гвинтокрил, постійний – сталий, сучасність – сьогоднішня* й ін. Цей процес також унаочнює тенденцію до націоналізації лексикону сучасної української мови і спрямований на позбавлення від росізмів або слів, які збігаються з аналогічними лексичними одиницями російської мови;

в) паралельне співіснування запозичень і власних мовних номінативних похідних одиниць: *типографія – друкарня, рюкзак – наплічник, фонтан – водограй, юриспруденція – правознавство, фотографія – світлина, ансамбль – гурт, вертикальний – прямовисний, гімн – славень, масштаб – мірило, аналіз – розбір, центр – осередок, правило – припис, еластичність – пружність* й ін. Об'єктивно цей процес також зумовлений посиленням пуристичних тенденцій в українській мові і спрямований на актуалізацію власне української лексики, що сприяє презентації як для внутрішніх, так і для зовнішніх спостерігачів національної своєрідності української мови в умовах міжмовних контактів;

г) утворення нових номінативних одиниць, альтернативних наявним номінаціям, які мають в мовній свідомості статус росізмів (український мовний пуризм): *тамозня – митниця, розповсюдити – поширити, включити – увімкнути – увести, на протязі – протягом – упродовж, серед – з-поміж, отримати освіту – здобути освіту; вірний варіант – правильний варіант; оточуючий – навколишній, приймати участь – брати участь, захоплюючий – захопливий, вправо – праворуч, вліво – ліворуч, зимою – взимку, весною – навесні* й ін.; цей процес активізувався в кінці ХХ ст., триває впродовж початку ХХІ ст. й зумовлений мовною ситуацією в Україні.

2. Паралельне запозичення лексичних одиниць з різних мов: *велосипед – ровер, портфель – тека, автобіографія – життєпис, лозунг – гасло, хроніка – літопис, деспот – тиран, ідол – кумир, борг – позика, материк – континент, куліси – лаштунки, ворота – брама* й ін. Активні економічні та культурні зв'язки українців з іншими народами Європи упродовж багатьох століть зумовили проникнення в лексику української мови паралельних запозичень з різних мов, а також за допомогою різних мов у процесі запозичення.

3. Взаємодія різнодіалектних систем: *лелека – бусел – бузько – черногуз, криниця – цямрина – жолоб, холодець – студень – дриглі, картопля – бараболя – бульба* й ін. Дія цього чинника зумовлена

народно-розмовною основою сучасної української літературної мови, наслідком чого стало включення до літературного лексикону фактично дублетних лексичних одиниць з різних діалектних масивів української мови.

4. Етнокультурний паралелізм номінативних одиниць, що зачіпає насамперед конфесійну лексику: *церква – костел, приход – парафія, єпископ – архієрей, архієпископ – митрополит*. Означений чинник є абсолютно природним для сучасного культурного поля українського соціуму і сформувався історично. Він зумовлений тривалими традиціями співіснування православної і католицької церков на українських землях. Результатом цього співіснування стала не лише релігійна толерантність українців, а й розвиток лексичної варіантності релігійної лексики.

З-поміж основних чинників, що визначають сучасні масштаби лексичної варіантності й пуристичних тенденцій в українській мові, найбільш суттєвими є такі:

1. Зміна концепції поняття «сучасна українська мова» і розширення її тимчасового діапазону (від початку ХХ століття до сучасності), а також зняття політичних та ідеологічних обмежень на фактологічну базу (текстові джерела) української літературної мови. Останнє сприяє суттєвому збільшенню різноманітності та варіантності в сучасній мові лексичних одиниць з подальшим закріпленням їх в лексикографічних джерелах.

2. Тенденція до націоналізації, яка в умовах міжмовних контактів має виразні риси дерусифікації і сприяє: а) нормативній переорієнтації словникового складу української мови; б) актуалізації власних номінативних ресурсів мови; в) специфіці функціонування запозиченої лексики (наприклад, поширення в сучасній мові українців полонізмів, які дають можливість відмежуватися від лексичної системи російської мови).

3. Розвиток системи національної української мови й актуалізація в мовному просторі українців нових підсистем і підстилів (молодіжний і комп'ютерний сленг, конфесійний стиль й ін.).

З наведеного в статті ілюстративного матеріалу можемо висувати, що носії української мови відкриті до її «пуристичного дизайну». Це пояснювано, зокрема, інтересом суб'єкта (мовця), чи може він впливати на об'єкт спостереження (мову).

Унаочненням зазначеного є хоча би й посилений інтерес спільноти до «майданчика для пошуку, обговорення та відбору влучних відповідників до запозичених слів “Словотвір”» [2], який уможливорює «розумно експериментувати з уживанням слів – “порівнювати досвід з очікуваннями”, “вбачати різницю”; робити модним “своє”, підносити його значущість – “говорити з упевненістю”; переконливо послуговуватися в мовленні – “слова з'являтимуться самі собою”» [1, 60]. Однак у тлумачних лексикографічних джерелах спостерігаємо відсутність фіксації часто вживаної «пуристично здизайнованої» мовцями лексики. Звісно, для цього є низка причин. Найбільш очевидні з-поміж них:

1. Запозичені слова (так само як і неологізми, так само як і варіантні форми лексем) не негайно

потрапляють до словника, лише коли тривалий час функціують в усному мовленні. Це зумовлено тим, що значна кількість нових чи варіантних лексем з'являється в мовленні, недовго вживається носіями мови й безпричинно та стрімко зникає, тому немає потреби їх фіксувати.

2. Реєстрових одиниць у великих тлумачних словниках десятки, сотні тисяч, лексикографам урахувати ще й усі варіантні форми складно, а отже, пропустити їх можуть випадково. Інколи це роблять свідомо, оскільки потлумачення того чи того слова може йти врозрід із принципами авторів-упорядників щодо добору реєстрового та ілюстративного матеріалу.

Є й інші причини. Усі вони зрозумілі. Однак...

За нашими спостереженнями, в аналізованих словниках наявні паралельні форми «запозичене – українське» (*тираж – наклад; типографія – друкарня; процент – відсоток* й ін.) або ж «запозичене – модифіковане українське» (*болільник – уболівальник; опікати – опікувати; концертний – концертровий; виступаючий – виступальник* й ін.), хоча одну з них поза сумнівом можна сміливо вилучити, оскільки сьогодні мовці вживають їх вкрай рідко. Натомість спостерігаємо й потлумачення лише запозичених слів (*лайк, бажаючий, меню, голодуючий* й ін.) без часто вживаних мовцями варіантних форм (*вподобайка, бажальник, стравотис, голодувальник* й ін.). З боку мовців це свідчить про прагнення зберегти окремішність, самотність української мови, з боку лексикографів – про недогляд під час добору реєстрових одиниць та ілюстративного матеріалу.

Уважаємо, що:

1. Реєстрові одиниці великих тлумачних лексикографічних джерел потребують перегляду задля того, щоб вилучити рідко (як-от *процент, відносно*) або й узагалі невживані лексеми (як-от *болільник, виступаючий*); ці слова проілюстровано прикладами з кращих зразків української художньої літератури, однак тих, що унаочнюють яскраві образи минулого. Українська ж мова упродовж тривалого часу зазнала змін і продовжує зазнавати, тому на сьогодні вживання деяких лексем не рекомендовано нормами сучасної української мови. До того ж українська мова намагається позбутися скалькованих і спотворених під час калькування російських слів.

2. До тлумачних словників доцільно було б увести (можливо, з поміткою «розм.») «пуристично здизайновані» часто вживані мовцями варіантні форми лексем, адже з часом вони можуть витіснити чужизми насамперед до пасивного словникового

запасу мовців, а далі й узагалі з їхнього лексикону. У такий спосіб зможемо зберегти окремішність і самотність української мови.

3. Ілюстративний матеріал добирати не лише з кращих зразків української художньої літератури минулого, а й з творів сучасних письменників, живого мовлення, віддзеркаленого в засобах масової комунікації тощо.

Висновки та перспективи досліджень. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що носії української мови відкриті до її «пуристичного дизайну»: варіантні форми запозичених лексем активно вживані журналістами, дикторами, кореспондентами, учасниками інтерв'ю новинних та суспільно-політичних YouTube-каналів, сучасними письменниками та науковцями, пересічними мовцями.

У тлумачних же лексикографічних джерелах зафіксовано паралельні форми «запозичене – українське» (*тираж – наклад; типографія – друкарня; процент – відсоток* й ін.) або ж «запозичене – модифіковане українське» (*болільник – уболівальник; опікати – опікувати; концертний – концертровий; виступаючий – виступальник* й ін.), хоча одну з них поза сумнівом можна сміливо вилучити, оскільки сьогодні мовці вживають їх вкрай рідко. Натомість спостерігаємо й потлумачення лише запозичених слів (*лайк, бажаючий, меню, голодуючий* й ін.) без часто вживаних мовцями варіантних форм (*вподобайка, бажальник, стравотис, голодувальник* й ін.). З боку мовців це свідчить про прагнення зберегти окремішність, самотність української мови, з боку лексикографів – про недогляд під час добору реєстрових одиниць та ілюстративного матеріалу (українська мова упродовж тривалого часу зазнала змін і продовжує зазнавати, тому на сьогодні вживання деяких лексем не рекомендовано нормами сучасної української мови).

До тлумачних словників доцільно було б увести (можливо, з поміткою «розм.») «пуристично здизайновані» варіантні форми лексем, якими часто послуговуються мовці і які згодом зможуть замінити чужизми, що посприяє збереженню оригінальності й своєрідності української мови; обсяг ілюстративного матеріалу доцільно розширити – від кращих зразків української художньої літератури минулого до творів сучасних письменників, живого мовлення, віддзеркаленого в засобах масової комунікації тощо.

Перспективами подальших розвідок вбачаємо дослідження вживання мовцями варіантних форм лексем залежно від комунікативної ситуації та когнітивно-прагматичних чинників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кулик О. Д. Формування мовної стійкості здобувачів вищої освіти на заняттях з української мови : доведення потреби. *Вісник Національного авіаційного університету* : зб. наук. праць. Київ : Національний авіаційний університет. 2020. № 16. С. 60–68. (Серія: Педагогіка, Психологія). DOI: <https://doi.org/10.18372/2411-264X.16.14681>
2. Словотвір. Майданчик для пошуку, обговорення та відбору влучних відповідників до запозичених слів. URL: <https://slovotvir.org.ua/>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Академічний тлумачний словник української мови : в 11 т. URL: <http://sum.in.ua>
2. Варіанти. Новини Львова. URL: <https://cutt.ly/kHBxlNN>
3. ВО «Свобода». URL: <https://cutt.ly/kHBxcF3>

4. МТРК МІСТО. URL: <https://cutt.ly/3HBxmsJ>
5. МТРК МІСТО. URL: <https://cutt.ly/qHBxT07>
6. МТРК МІСТО. URL: <https://cutt.ly/WHBxoZM>
7. Новини Харківщини. URL: <https://cutt.ly/0HBxOiE>
8. Радіо Свобода. URL: <https://cutt.ly/uHBxS30>
9. Рівне1. URL: <https://cutt.ly/fHBxGKS>
10. Рівне1. URL: <https://cutt.ly/gHBxKxK>
11. Рубчак Б. Потала нешадних спраг : Про ранню поезію Маланюка. *Світovid*. 1998. № 4. С. 55–82.
12. Словник української мови : у 20 т. URL: <https://sum20ua.com>
13. Служба безпеки України. URL: <https://cutt.ly/9HBxXE8>
14. Суспільне. Новини. URL: <https://cutt.ly/uHBxNxI>
15. Суспільне. Новини. URL: <https://cutt.ly/HHBx1Kf>
16. Сфера-ТВ. URL: <https://sfera-tv.com.ua/archive/66726>
17. Сьогодні. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Bn6ODt7OE5k>
18. Сьогодні. Новини України. URL: <https://cutt.ly/CHBx3Mu>
19. Телеканал Донеччина TV. URL: <https://cutt.ly/XHBx5R0>
20. Телеканал ІНТБ. URL: <https://cutt.ly/6HBceUI>
21. ТСН. URL: <https://cutt.ly/jHBmDRN>
22. ТСН. URL: <https://cutt.ly/DHBm8O2>
23. ТСН. URL: <https://cutt.ly/bHBmKNq>
24. ТСН. URL: <https://cutt.ly/UHBmpAG>
25. ТСН. URL: <https://cutt.ly/xHBznzi>
26. ТСН. URL: <https://cutt.ly/mHBnISO>
27. ТСН. URL: <https://cutt.ly/ZHBQu6G>
28. ТСН. URL: <https://cutt.ly/PHBQkCO>
29. ТСН. URL: <https://cutt.ly/VHBWF5n>
30. DW Українською. URL: <https://cutt.ly/CHBxtjS>
31. PTV UA. URL: <https://cutt.ly/IHBxsKB>
32. UA.TV. URL: <https://cutt.ly/nHBxhpW>
33. 4 канал. URL: <https://cutt.ly/uHBz9mw>
34. 5 канал. URL: <https://cutt.ly/9HBz797>
35. 5 канал. URL: <https://cutt.ly/7HBxwnx>

REFERENCES

1. Kulyk, O. D. (2020). Formuvannya movnoi stiikosti zdobuvachiv vyshchoi osvity na zaniattiakh z ukrainiskoi movy: dovedennia potreby [Formation of language sustainability of higher education applicants in the ukrainian language classes: proving the need]. *Visnyk Natsionalnoho aviatyinoho universytetu*: zb. nauk. prats. Kyiv: Natsionalnyi aviatyinyi universytet, 16, 60–68 [in Ukrainian].
2. Slovtovir [Word formation]. Maidanchyk dlia poshuku, obhovorennia ta vidboru vluchnykh vidpovidnykiv do zapozychenykh sliv. Retrieved from: <https://slovtovir.org.ua/>

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Akademichniy tlumachnyi slovnyk ukrainiskoi movy: v 11 t. Retrieved from: <http://sum.in.ua>
2. Varianty. Novyny Lvova. Retrieved from: <https://cutt.ly/kHBxlNN>
3. VO «Svoboda». Retrieved from: <https://cutt.ly/kHBxcF3>
4. MTRK MISTO. Retrieved from: <https://cutt.ly/3HBxmsJ>
5. MTRK MISTO. Retrieved from: <https://cutt.ly/qHBxT07>
6. MTRK MISTO. Retrieved from: <https://cutt.ly/WHBxoZM>
7. Novyny Kharkivshchyny. Retrieved from: <https://cutt.ly/0HBxOiE>
8. Radio Svoboda. Retrieved from: <https://cutt.ly/uHBxS30>
9. Rivne1. Retrieved from: <https://cutt.ly/fHBxGKS>
10. Rivne1. Retrieved from: <https://cutt.ly/gHBxKxK>
11. Rubchak, B. (1998). Potala neshchadnykh sprah: Pro ranniю poeziiu Malaniuka. *Svitovyid*, 4, 55–82 [in Ukrainian].
12. Slovnyk ukrainiskoi movy u 20 t. Retrieved from: <https://sum20ua.com>
13. Sluzhba bezpeky Ukrainy. Retrieved from: <https://cutt.ly/9HBxXE8>
14. Suspilne. Novyny. Retrieved from: <https://cutt.ly/uHBxNxI>
15. Suspilne. Novyny. Retrieved from: <https://cutt.ly/HHBx1Kf>
16. Sfera-TV. Retrieved from: <https://sfera-tv.com.ua/archive/66726>
17. Sohodni. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=Bn6ODt7OE5k>
18. Sohodni. Novyny Ukrainy. Retrieved from: <https://cutt.ly/CHBx3Mu>
19. Telekanal Donechchyna TV. Retrieved from: <https://cutt.ly/XHBx5R0>
20. Telekanal INTB. Retrieved from: <https://cutt.ly/6HBceUI>
21. TSN. Retrieved from: <https://cutt.ly/jHBmDRN>
22. TSN. Retrieved from: <https://cutt.ly/DHBm8O2>

23. TSN. Retrieved from: <https://cutt.ly/bHBmKNq>
24. TSN. Retrieved from: <https://cutt.ly/UHBmpAG>
25. TSN. Retrieved from: <https://cutt.ly/xHBnznI>
26. TSN. Retrieved from: <https://cutt.ly/mHBnISO>
27. TSN. Retrieved from: <https://cutt.ly/ZHBQu6G>
28. TSN. Retrieved from: <https://cutt.ly/PHBQkCO>
29. TSN. Retrieved from: <https://cutt.ly/VHBWF5n>
30. DW Ukrainskoiu. Retrieved from: <https://cutt.ly/CHBxtjS>
31. PTV UA. Retrieved from: <https://cutt.ly/lHBxsKB>
32. UA.TV. Retrieved from: <https://cutt.ly/nHBxhpW>
33. 4 kanal. Retrieved from: <https://cutt.ly/uHBz9mw>
34. 5 kanal. Retrieved from: <https://cutt.ly/9HBz797>
35. 5 kanal. Retrieved from: <https://cutt.ly/7HBxwnx>